

TOSHGA BITILGAN ILK QONUNLAR

Xikmatova Shaxlo

Osiyo xalqaro universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10668890>

Annotatsiya. Maqola qadimgi dunyoning ilk yozma qonunlari Xammurabi qonunlarining sharhi va ularni jamiyat hayotida o'rni haqida. Xammurabi jahimtdagi barcha sohalarni barcha fuqarolarning manfaatlarini hisobga olib qabul qilgan qonunlari haqida.

Kalit so'zlar: Xammurabi qonunlar, Mesopotamiya, Frot, Sinmuballit, Ellil, nikoh, oila va meros huquq, qadimgi sharq, modda, qonun, majburiyat.

FIRST LAWS WRITTEN IN STONE

Abstract. The article is about the review of Hammurabi's laws, the first written laws of the ancient world, and their role in the life of the society.

Key words: Hammurabi laws, Mesopotamia, Froth, Sinmuballit, Ellil, marriage, family and inheritance law, ancient east, article, law, obligation.

ПЕРВЫЕ ЗАКОНЫ, ВЫПИСАННЫЕ В КАМЕНЕ

Аннотация. В статье речь идет об обзоре законов Хаммурапи, первых писанных законов древнего мира, и их месте в жизни общества. О законах Хаммурапи, учитывавших интересы всех граждан во всех сферах жизни.

Ключевые слова: законы Хаммурапи, Месопотамия, Фрот, Синмубаллит, Эллиль, брак, семейное и наследственное право, Древний Восток, артикул, закон, обязательство.

ASOSIY QISM

Qadimgi sharq mamalakatlarini o'zining ajoyib va qiziqarli tarixi bilan qolgan mamalakatlar tarixidan ajralib turadi. Shu bilan bir qatorda dastlabki sivilizatsiyalarning vujudga kelishi ham Qadimgi Sharq nomi bilan bog'liq. Ma'lumki, Qadimgi sharqdagi dastlabki sivilizatsiyalar makonu bu Misr hisoblanadi. Mesopotamiya sivilizatsiyasi ham qadimgi sharq sivilizatsiyasining beshigi hisoblanadi. Zero Qadimgi sharqdagi ilk qonunlar to'plami ham huddi shu Mesopotamiya hududida vujudga kelgan.

Xammurabi qonunlari Mesopotamiyaning shimoliy qismida, Frot daryosi bo'yida joylashgan Bobil davlatining eng mashhur hukmdorlaridan biri, amoriylar sulolasining oltinchi vakili hisoblangan Xammurabi tomonidan tuzilgan. Xammurabi mil. avv. 1792 – 1750-yillarda Bobil davlatini boshqargan. Otasi Sinmuballit davrida Xammurabi davlat va ma'muriy boshqaruv ishlarida qatnashib, siyosatda tajriba orttirgan. Manbalarda yozilishicha, Xammurabi o'z davrining yirik, mashhur davlat arbobi, uzoqni ko'ruvchi ayyor diplomat, yirik strateg, dono qonunshunos, uddaburon va aqli tashkilotchi shaxs bo'lgan. U o'z ittifoqchilari bilan harbiy ittifoq tuzib, xo'jalik masalalarida nozik siyosat olib borib, ishi bitgach ulardan yuz o'g'irgan ham¹.

Men Ellil tomonidan yo'lboshchi etib qo'yilgan, boyliklar va barakani yiqqan, barcha ishlarni Nippur uchun bajargan Ekurning buyuk homiysi Xammurapiman. Bobil nomini ulug'lagan, o'z xojasi Marduk dilini ilhomlantirgan, o'z vaqtida Esagilga borgan dunyoning to'rt mamlakati homiysi; Ur shahriga baraka bergan, Sin tomonidan yaratilgan podshozoda

¹ A.Kabirov.Qadimgi Sharq tarixi. TOSHKENT – 2016“Tafakkur” nashriyoti.B.119.

Ekishnugalga farovonlik keltirgan e'tiqodli xudojo'y; Urukuga hayot bag'ishlovchi, uning odamlariga suvning barakasini ulashuvchi xoja, Eannani ulug'lagan, Anu va Ishtar uchun boylik yiqqan olampanoh; Kish shahri manzilgohlarini mustahkamlagan, Emeteursagni yog'dular bilan o'ragan Ishtarining buyuk an'analarini tartibga solgan, Xursagkalam saroyi jonkuyari, podsholar ichra ajdaho deya ta'riflagan².

Xammurapi qonunlari Ikkidaryo oralig'i davlatlarida huquqning eng qadimgi manbayi odat huquqi bo'lgan. Davlatchilik natijasida odob-ahloq qoidalari majburiy mazmun kasb eta boshlagan. Yozma qonunchilikda ibtidoiy jamoa tuzumining belgilari saqlangan. Mazkur mintaqada Lagash podshosi Urinimgin va Ur sulolasidan Ur-Nammu hamda qator hukmdorlarning yozma qonunlari mavjud bo'lgan.

Nikoh yozma tuziladigan shartnomalar asosida rasmiylashtirilgan. Agar kishi xotin olsa va yozma shartnoma tuzmasa, bu ayol unga xotin emas (128- modda). Shartnoma er va xotinning oilasi o'rtasida ham tuzilgan. Qullar va erkin kishilar oila qurishi mumkin bo'lib, tug'ilgan bolalar erkin hisoblangan. Nikoh shartnomasi tuzilishidan avval kuyov bo'lajak qaynonasiga qalin puli – «tirxatum», kelinning oila a'zolariga to'y sovg'alari – «biblum», kelinning otasi qiziga sep-sidirg'a – «sheriktum» berishi lozim bo'lgan. Bir nikohlik amal qilgan bo'lib, er asosli tarzda ikkinchi nikohga kirishi mumkin edi.

Agar kishi o'ziga farzandlar tug'ib bergan shugenum yoki naditumni qo'yib yubormoqchi bo'lsa, u holda bu ayolga sepini qaytarib bergan va farzandlarini boqib, kiyintirib, ulg'aytirish uchun ekin, bog' va mol - mulkning yarmini berishi kerak. Bu ayolga farzandlarni ulg'aytirgach, o'z farzandlariga tekkan mol -mulklardan bir nafar merosxo'r ulushi ajratib beriladi. Shundan so'ng esa uni yaxshi ko'rgan erkak bu ayolni xotinlikka olishi mumkin.(137-modda.) Agar kishi farzand tug'ib bera olmagan xotinini taloq qilmoqchi bo'lsa, ya'ni u bilan ajrashmoqchi bo'lsa, u holda bu erkak mahr haqiga teng bo'lgan kumushni xotiniga berishi kerak, hamda xotinini o'z otasining uyidan olib kelgan sep miqdorini to'liq qaytarishi talab qilinadi va faqat shundan keyingi er bunday xotin bilan ajrashishi mumkin.(138-modda)³.

Farzand ota-onasini so'ksa tili, ursa barmoqlari kesilgan. Merosga dastlabki vaqtlarda eng avval o'g'illar, o'g'illar bo'lmasa qizlar, keyinchalik qizlar ham o'g'illar bilan teng meros huquqiga ega bo'lganlar. Agar o'g'il vafot etgan bo'lsa, nevaralar merosxo'r bo'lgan. Farzandlar va nevaralar bo'lmasa aka-ukalar, ular ham bo'lmasa amakilar merosxo'r sifatida maydonga chiqqanlar. Meros bolalar o'rtasida teng taqsimlangan. Asrab olingan farzand ham teng ulush olgan. Er xotiniga sovg'a – nudunnum bergan va u saqlanib qolgan.

Agar xotin o'z erini yomon ko'rib qolsa, hamda eriga "Menga yaqinlashma" - desa, u holda ularning ishi mahallada o'rganib chiqilishi zarur. Ayol nomiga dog' tushirmagani ayon bo'lsa, nafrati asosli bo'lib, erining sayoq ekanligi dalillar bilan isbotlansa, u holda bu ayol begunoh hisoblanadi hamda o'ziga tegishli mulk (sep)ni olgan holda o'z otasining xonadoniga ketishi mumkin. (142-modda)⁴.Bu modda bilan Xamurappi shunday demoqchi: Agar xotin ma'lum bir vaqtdan so'ng o'z erini yoqtirmay qolsa, u bilan yashash fikridan qaytsa, u holda

² A.Hamroyev.Xamurappi qonunlari.B.1

³ A.Hamroyev.Xamurappi qonunlari.B.16

⁴ A.Hamroyev.Xamurappi qonunlari.B.17

bu oilaning ishi mahallada ko`rib chiqilishi zarur. Ko`rib chiqilganda so`ng xotining nomiga dog` tushmaganligi isbotsansa, ayollining nafrati asosli bo`lsa-yu erining sayoqligi ayon bo`ls, u holda ayol begunoh hisoblanib, uning manfaatlari himoyalanaadi va o`ziga tegishli mulkni o`z ota xonadoniga olib ketishi mumkin bo`ladi.

Agar aksincha bo`lib, xotini mahallasi oldida o`zini oqlay olmasa va “buzuq” deb nom olgan bo`lsa, hamda erining xonadonini tanazzul sari yuz tutishiga sabab bo`lib, uning nomiga isnod keltirgani dalillar bilan isbotlansa, bunday ayolni suvga tashlash lozim. (143-modda)⁵. Bu moddada esa shunday deyilgan: Yuqoridagi holatning aksi bo`lsa, xotini mahallaning oldida o`znini oqlay olmasa, va u ayol yomon degan nom olgan bo`lsa, hamda reining oilasini buzishga harakat qilsa, va u ayol keltirgan dalillar isbotlanmasa, bu ayolni suvga tashlash kerak. Oilada ustun mavqeni er egallagan. U xotini va bolalarini umrbod qullikka sotishi yoki uch yilga qarz qulligidan voz kechishi mumkin edi. Xotin erining xabarisiz o`z ulushini tasarruf etishi, er va qul sotib olishi, mulkiy nizolar bo`yicha sudda guvoh sifatida ishtirok etishi mumkin edi. Qarindoshlar o`rtasida, o`gay ona va o`gay o`g`il o`rtasidagi nikoh taqiqlangan. Nikoh er va kelinning otasi o`rtasidagi yozma kelishuv asosida tuzilgan. Xotin faqat erining kelajakda uni qarzlari uchun garovga qo`yishdan bosh tortishiga erishishi mumkin edi. Kelin uchun mahr beriladi, u xodimning yo`qolishi uchun o`ziga xos kompensatsiya sifatida xizmat qilgan va turmush qurgandan keyin uning mulki hisoblangan. Agar taloq xotinning nomaqbul xatti-harakati tufayli bo`lsa, mahr erida qoladi. Erning tashabbusi bilan ajralish mumkin. Xotin jiddiy sabablar (eriga uzoq vaqt xiyonat qilish, yashash joyini o`zgartirish) bo`lsa, ajrashish huquqiga ega edi. Bolalar otalari bilan qoladilar. Agar xotin bola tug`masa yoki faqat qiz tug`sa, er kanizak yoki qul olishga, mahrnini qaytarish sharti bilan xotinni uyda qoldirishga yoki “uni rad etishga” haqli. unga. Qullardan tug`ilgan bolalarni u qonuniylashtirishi mumkin edi. Agar harbiy yurishga ketgan er asirga olingan bo`lsa, xotin boshqa yashash imkoniyati bo`lmaganida qayta turmush qurishi mumkin edi, agar er asirlikdan qaytsa, xotin unga qaytishi kerak edi.

REFERENCES

1. Azalshoh Hamroyev. Xamurappi qonunlari
2. Akmal , B. (2024). THE GREAT WALL OF THE EARLY MIDDLE AGES - KANPIRAK WALL. *Modern Science and Research*, 3(1), 694–698. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28381>
3. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHSINING ANTIK DAVRI SHISHA BUYUMLARI. *TADQIQOTLAR*, 25(2), 208–211. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/307>
4. Bobohusenov Akmal Ashurovich. (2023). THE MATERIAL CULTURE OF THE TOMBS OF THE ANCIENT AND EARLY MEDIEVAL PERIOD. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 24–29. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-06>
5. Ashurovich, B. A. (2023). VARAKHSHA MURAL GANCH AND CLAY PAINTINGS. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(12), 48-53.

⁵ A.Hamroyev.Xamurappi qonunlari.B.17

6. Akmal, B. (2023). ANTIK VA ILK O 'RTA ASRLAR DAVRI MOZOR-QO 'RG 'ONLARI MODDIY MADANIYATI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 35(3), 65-70.
7. Bobohusenov, A. (2023). BUXORO VOHASINING ANTIK DAVRI YODGORLIKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 298-302.
8. Akmal, B. (2023). QADIMGI BAQTRIYA MADANIYATI VA YODGORLIKLARI TIPOLOGIYASI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(7), 100-102.
9. Akmal, B. (2023). BUXORO VOHASI QOYATOSH SURATLARINING DAVRIY TASNIFI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 29(1), 142-146.
10. Bobohusenov, A. (2023). QADIMGI VARAXSHA DEVORIY GANCH VA LOY BEZAKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 303-308.
11. Akmal, B., & Ismat, N. (2023). BAQTRIYANING BRONZA DAVRI ARXEOLOGIYA YODGORLIKLARINING JOYLASHUVI VA MODDIY MADANIYATI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 73-80
12. Sayfutdinov Feruz Ilniyazovich. (2023). USING GIS SOFTWARE AND THE IMPORTANCE OF DIGITAL HISTORY IN THE STUDY OF HISTORY . *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 31–33. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue10-06>
13. Sayfutdinov, F. (2023). THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN TEACHING HISTORY. *Modern Science and Research*, 2(10), 719–723. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24678>
14. Sayfutdinov Feruz Ilniyoz o'g'li. (2023). XIX ASRDA XONLIKLARNING O'ZARO SAVDO MUNOSABATLARI. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2(8), 111–114. Retrieved from <https://jsrt.innovascience.uz/index.php/jsrt/article/view/284>
15. Sayfutdinov, F. (2023). ANALYSIS OF DATA ON LAND OWNERSHIP AND LIVESTOCK FARMING OF KARAKALPAKS. *Modern Science and Research*, 2(10), 650–657. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25727>
16. Gadayeva, . M. . (2023). THE UNIQUE SIGNIFICANCE OF MASTERING SOCIAL SCIENCES DURING THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 459–464. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25292>
17. Gadayeva, . M. . (2023). THE UNIQUE SIGNIFICANCE OF MASTERING SOCIAL SCIENCES DURING THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 459–464. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25292>
18. Gadayeva Mohigul Muxamedovna. (2023). HISTORY OF PATRIOTIC WOMEN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(12), 69–75. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue12-12>

19. Toshpo'latova, S. (2023). MS ANDREYEV-SCIENTIFIC CAREER. *Modern Science and Research*, 2(12), 801-807.
20. Toshpolatova Shakhnoza Shuhratovna. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF NATIONAL COSTUMES AND RITUALS OF TAJIKS IN THE WORKS OF M. S. ANDREYEV. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(12), 42–47. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue12-08>
21. Shakhnoza Shuhratovna, T. (2023). M. S. ANDREYEV'S WAY OF LIFE. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(10), 655–659. Retrieved from <http://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/2280>
22. Toshpo'latova, S. (2024). RELIGIOUS ANTHROPOLOGY. *Modern Science and Research*, 3(1), 504–510. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28281>
23. Toshpulatova Shakhnoza Shuhratovna. (2023). ETYMOLOGY OF TAJIK MARRIAGE CEREMONY. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 17–23. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-05>.
24. Bafoeva, R. (2023). The concept of family in English, Russian and Uzbek proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(10), 651–654. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/2279>
25. Rokhila Bafoeva 2023. The Concept of Education in English and Uzbek Proverbs. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*. 1, 9 (Nov. 2023), 292–296.
26. Bafoeva, R. (2023). NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Modern Science and Research*, 2(10), 58-63.
27. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2022). NATIONAL AND CULTURAL PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR UNIVERSAL FEATURES. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 500-503.
28. Pirmanovna, N. G., & Bafoeva, R. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARING GENDER XUSUSIYATLARI. *World of Science*, 6(5), 167-169.